

DOI: 10.18524/2312–6809.2019.29.180601

УДК 821.161.2.09–311.6–7'06:81'42

ГУМОРИСТИЧНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ КОМБАТАНТСЬКОЇ ПРОЗИ

Марина Рябченко, канд. філол. наук, асистент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

orcid.org/0000–0001–9349–9784

marynariabchenko@gmail.com

У статті проаналізовано способи використання різновидів комічного в сучасній українській комбатантській прозі та простежено особливості їхнього функціонування в тексті. Бійці часто вдаються до гумористичного зображення воєнних буднів, різноманітних ситуацій, у які потрапляли як вони, так і їхні побратими. Одним із поширених прийомів відтворення комічної ситуації в тексті є використання в діалогах між персонажами суміші російської, української мов, суржиків та обценної лексики (твори К. Машовця, Мартіна Бреста). Звертаються письменники-комбатанти й до сатири та гротеску (В. Запека) або самоіронії (О. Терещенко), що дає змогу автору створити кількарівневу наративну структуру твору, поглибити та художньо урізноманітнити воєнний текст.

Ключові слова: *комбатантська проза, гумор, сатира, гротеск, іронія, самоіронія, комічне.*

Упродовж багатьох століть в українському культурно-літературному просторі активно використовувалися усі різновиди комічного, що оприявлювало не лише потужний вітальний струмінь, а й допомагало боротися і виживати в умовах агресії з боку сусідніх держав. Жартівливі та сороміцькі пісні, коломийки, фольклорні та літературні гумористичні казки, інтермедії та бурлескно-травестійні твори, усмішки та гуморески, а також гострі сатирично-викривальні тексти — усе це неодмінні елементи різних періодів розвитку українського письменства. Використання різновидів комічного — невід’ємний складник воєнної літератури, адже висміювання ворога й гумористичне підтримання над власними негараздами надає психологічну підтримку та допомагає вистояти у складній борні. Твори, які з’явилися в українському літературному просторі під впливом російсько-української війни, яка ось вже шостий рік триває на сході нашої країни, не виняток. Починаючи з 2014 року сучасна література постійно поповнюється виданнями, які висвітлюють воєнні та навколовоєнні події, і з кожним роком цей внесок стає вагомішим. Авторами таких текстів є

як цивільні особи (письменники, волонтери, журналісти), так і безпосередні учасники бойових дій (комбатанти). Для наративів останніх (а на сьогодні вийшло друком більше ста книжок) характерне часте використання гумору та сатири.

З появою сучасної воєнної прози з'явилися й літературознавчі розвідки. Так, Я. Поліщук (монографії «Реактивність літератури», «Гібридна топологія. Місця й не-місця в сучасній українській літературі») проаналізував нові теми й виклики, які постають перед письменниками, осмислив особливості розвитку літератури в умовах гібридної війни, дослідив поетику Б. Гуменюка. Н. Герасименко у статті «Особливий погляд (огляд романів українських письменниць про події Революції гідності та війну на Сході України)» окреслила тематику та проблематику сучасних текстів, О. Деркачова («(Не)війна як маркер «свого» і «чужого» в новітній українській поезії») звернула увагу на відповідні концепти в поетичній творчості. У своїх попередніх публікаціях я також розглядала окремі аспекти мілітарної прози [5], [6]. Проте до цього часу не зверталася увага на гумористично-сатиричний компонент, а тому дане дослідження є актуальним.

Мета статті — проаналізувати способи використання різновидів комічного в сучасній українській комбатантській прозі¹ та простежити особливості їхнього функціонування в тексті.

Спектр використання гумору в мистецькій сфері, пов'язаній з війною на сході, доволі широкий. Це й політичні карикатури Георгія Ключника чи малюнки Юрка Журавля, жартівливо-іронічні перелицьовані пісні Лесі Рой чи групи «Пирятин», міні-серіал «Бліндаж» (його сценаристом став Валерій Пузік) чи майбутній телесеріал «АТО-байки», пілотна серія якого була нещодавно презентована. Таке різноманіття в чергове доводить висновки психологів: вміння сміятися — це риса здорової людини, а, окрім того, сміх зменшує стресове навантаження на психіку. Тому закономірно, що комбатанти часто звертаються до гумористичного способу зображення дійсності у своїх текстах.

Однією з таких книжок є «Діалоги з «нулів»» Костянтина Машовця. Її автор — полковник, військовий журналіст, один із координаторів групи «Інформаційний спротив». У передмові він одразу попереджає читача, що не ставив собі за мету зобразити повномасштабну

¹ Визначення комбатантської прози див.: Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–74.

картину війни, а хотів лише відтворити фотографічний відбиток її епізодів, свідком яких був на передовій. Налаштування реципієнта на комічність відбувається в цій же передмові, адже К. Машовець одразу повідомляє: «Головною причиною появи на світ Божий цієї, з дозволу сказати «книжки», став в першу чергу мій персональний банальний потяг до графоманства [переклад мій. — *М. Р.*]» [4, с. 5]. Композиція книги своєрідна — це короткі ситуативні діалоги, що жанрово тяжіють до анекдоту, які не витворюють послідовну хронологічну оповідь:

«— Командире, коли ми будемо стріляти?

— На наступному тижні.

— А в людей?

— Сьогодні вночі... [переклад мій. — *М. Р.*]» [4, с. 11].

Ближче до кінця книжки тексти розростаються до обсягу невеликих оповідань-замальовок, що побудовані за принципом драматургічного тексту: на початку автор дає дуже детальний опис спорядження та вигляду героїв і місця, а вже потім переходить до творення сюжету. Головні персонажі, як правило, збірні образи, наділені рисами одразу кількох бійців, а прототипом одного із них (Васі) став реальний розвідник і снайпер Віктор Бойко.

Комічність досягається за допомогою суміші літературних російської та української мови, суржику й обценної лексики в діалогах. Наявність останньої спонукає реципієнта до аналогії з наративами Л. Подерв'янського, проте таке порівняння буде занадто поверховим. П'єси митця — це гротескне висміювання образу так званого homo sovieticus-a, що його упродовж сімдесяти років виховувала радянська влада. Натомість К. Машовець, доброзичливо підсміюючись, відтворює реальну й живу макаронічну мову, якою послуговуються бійці, адже сучасна українська армія наповнена солдатами, які в мирному житті належать до різних соціальних верств населення.

Мартін Брест (Олег Болдирев) — один із найвідоміших письменників-комбатантів. Особливостями його літературного стилю є ліризм, легкість оповіді, що насичена гумором та іронією, відвертість. На сьогодні він видав дві збірки «Піхота» та «Піхота-2. Збройники», які складаються з різножанрових текстів. Комічний ефект у цих наративах створюється за допомогою різних прийомів. Так, в повісті «Кілька днів піхоти» та оповіданнях «Свої», «Спарта», «Сто шістдесят» автор вдається до лексичної гри, вплітаючи в загалом російськомовний текст українські фрази з офіційних армійських документів, а

також суржик¹: «Скажи мне, друг мой, водій другої мотопіхотної роти старший солдат Квартал» [2, с. 74], «— Сержожа, не задовбуй мене, бо зара будуть нестатеві відносини. — Нестатутні, нестатутні відносини, купка недоліків, скока можна повторять! — не выдерживает Вася» [2, с. 57]. Стилiстично діалоги в текстах Мартiна Бреста подiбнi до діалогiв мiж персонажами книги К. Машовця, адже описують вони схожi реалiї. Така еклектична мовна сумiш викликає у реципiєнта посмiшку, а то й смiх.

Суржик, як прийом текстотворення, чи не вперше був використаний представниками Київської іронiчної школи, пiзніше ним послуговувалися письменники-постмодернiсти — усi вони зверталися до нього задля висвітлення суспiльних вад та створення негативних персонажiв. У творах сучасних українських комбатантiв вiн вже не несе такого стилiстичного навантаження, а просто слугує для реалiстичної передачі мовлення дiйових осiб. Проте iнодi до суржику звертаються, щоб створити власне гумористичний ефект. Прикладом цього є «Занiмательное зброеведення» Мартiна Бреста. Цi короткi тексти першопочатково були створенi як комiчнi вставки для мовлення на радiо «Армiя FM», а пiзніше увiйшли до його книги «Пiхота-2. Збройники». Усi вони побудованi у виглядi жартiвливих нiби словникових статей для кожного виду зброї та окремих армiйських посад: «АГС-17. Агеес — то палка зброя, я вам доповiдаю. Бо це єдина в свiтi стрiлялка, в яку треба сувати равликив. А ще агеес — то маленька пiанiна, бо тiльки в ньому, щоб пальнути по сепарах, треба нiжно нажать на клавішу. Битує мнєнiє, що єслi поставити сорок агеесiв пiдряд, то можна зiграти сонату Бетховена» [3, с. 156].

Українськi бiйцi часто наголошують на тому, що надмiрне співчуття, жалiсть i плач замiсть мiцної пiдтримки не додають сил на передовiй, адже вони часто нiвелюють право особистого вибору кожного солдата захищати свою землю. А тому сентиментальнi iнвективи цивiльних осiб (навiть абсолютно щирi) викликають у комбатантiв iронiю, перетворюючись на усталенi меми. До них звертається i Мартiн Брест:

«Две фигурки завернули за кунг и потопали по дороге.

— *Повертайтесь живими! Янгола-охоронця!* [видiлення моє. — *М. Р.*] — крикнул я вслед. Вася обернулся и показал мне кулак» [2, с. 149].

¹ Тут i далi задля достовiрної iлюстрації прийомiв авторського мовлення Мартiна Бреста цитати подаються мовою оригiналу. — *М. Р.*

Ще одна з ознак творчості Мартіна Бреста — гра з наративами. Письменник-комбатант створив ряд вдалих пастишів, прототекстами яких стали відомі всім поп-пісні (Потапа і Насті Каменських, Dzidzio, М. Круга та ін.), об'єднавши їх під назвою «Пісні народів АТО». Проте гіпертекстуальність (термін Ж. Женетта) цих текстів функціонує суто як розважальний елемент, а не спосіб іронічної чи сатиричної критики дійсності (що властиве, наприклад, текстам О. Ірванця). У одному зі своїх інтерв'ю боєць зізнався, що просто любить співати, і у такий спосіб хотів розважити і себе, і побратимів. Наведу уривок з пастишу на пісню Океану Ельзи «На небі»: «І я на бехі / Мила моя, на бехі. / Зоре моя, на бехі / Відколи в АТО пішов. / І я на бехі, / Сиджу на другій бехі, / Мила, коли з тобою — / Стріляю і знов, і знов» [3, с. 151–152].

Яскравим зразком карнавалізації воєнних буднів є п'єса цього ж автора «Збройні сили Середзем'я», написана у формі травестії, в якій сучасні воєнні реалії переносяться у світ персонажів Дж. Р. Толкіна. Коли заходить мова про перелицювання текстів в українській літературі, одразу виникає аналогія з «Енеїдою» І. Котляревського, у даному ж випадку дійсно можна віднайти багато спільних рис. Обидва письменники ветерани; як і його знаменитий попередник, Мартін Брест створив свій твір задля розваги; ув обох наративах висміюються вади того середовища, в якому перебувають його автори; і водночас кожен із цих текстів — це гімн українському війську (козацькому й сучасній піхоті), життя якого, добродушно підсміюючись, колоритно й з гумором зображають автори.

Якщо твори К. Машовця та Мартіна Бреста жартівливо-гумористичні з невеликою долею іронії, то роман добровольця батальйону «Полтава», який три роки провів на війні, Віталія Запеки «Герої, герої та не дуже¹» — це жорстка сатира. Вже сам заголовок, який є провідним концептом структури тексту, конденсуючи в собі головну думку авторського задуму, налаштовує реципієнта на відповідне сприйняття наративу.

Головний герой роману — доброволець Шрамко — це середньостатистичний громадянин, який до війни жив як звичайний обиватель і, відповідно, має абсолютно негероїчну зовнішність, пивне

¹ Твір через фінансові труднощі на сьогодні ще не опублікований, але з ним можна ознайомитися в електронній версії, придбавши його на сторінці автора: <https://booxters.com/books/geroi-heroi-i-ne-ochen>

пузце, мирну професію бухгалтера та службу в ще радянській армії в минулому. Цей образ іронічний і є своєрідною реінкарнацією вояка Швейка: як і відомому літературному прототипу, Шрамку властиве постійне базікання на будь-яку тему, а багатий життєвий досвід бійця ніколи не дає йому замовкнути. Окрім того, Шрамко лише на перший погляд здається дурником чи простаком, В. Запека тут вдається до прийому маски, адже «настанова автора може виражатися не лише в іронізуванні персонажа стосовно даної в тексті реальності, але й в іронізуванні самого автора щодо зображуваного ним персонажа-резонера» [7, с. 41]. Таким чином, оскільки ми маємо справу з іронічно-сатиричним текстом, «гомогенний образ патетичного героя перетворюється на гетерогенного іронічного персонажа, що поєднує в собі ознаки героїчного і прозаїчного [виділення Семківа]» [7, с. 41]. Подібна наративна стратегія спостерігається і в тексті Я. Гашека. Тобто наявна беззаперечна інтертекстуальність роману письменника-комбатанта. Проте незважаючи на певну кореляцію між Шрамком і Швейком, герой В. Запеки є автентичним образом сучасної комбатантської прози. Адже це узагальнений персонаж, що поєднує в собі риси багатьох українських добровольців, які в 2014 році пішли захищати свою землю, і які (на цьому постійно наголошують бійці) не є героями, а просто гарно виконували і виконують свою роботу, незважаючи на попередній життєвий досвід. І якщо Швейк був створений задля ілюстрації дегуманізації та нищості тогочасного суспільства, розвінчання героїчного ореолу війни в імперській пропаганді, то Шрамко — це властивий українській літературі бурлескний герой, за чією негероїчністю криється все-таки героїчний чин.

Водночас Шрамко є тим персонажем-резонатором, за допомогою якого авторська сатира спрямовується на дійсність. У зону бойових дій доброволець потрапляє без елементарних навичок та спорядження, адже з учбового центру він виніс лише вміння білити дерева по Уставу та напутнє слово начальника: «Запам'ятайте — ви м'ясо! Ви їдете, щоби бути вбитими. Ваше призначення загинути з честю, поки ми на заміну вам не підготуємо достойну зміну! [переклад мій. — М. Р.]» [1, с. 19]. Незважаючи на бойові дії, армійський бюрократизм нікуди не зникає, і Шрамко в перші ж дні на позиціях стає цьому свідком: пораненого бійця його побратими кілька днів знеболюють горілкою й не відправляють у госпіталь, натомість самі викликають ворожий вогонь на себе, розкладаючи при цьому

бронежилети в зоні ураження, щоб отримати по них відповідний удар осколками, адже чиновникам потрібно обов'язково довести, що солдат має саме бойове поранення. Вийшовши з оточення й захопивши стратегічну карту противника, Шрамко з товаришами замість нагороди отримують побої в СБУ, натомість контррозвідники, зрозумівши, які документи опинилися в їхніх руках, швиденько малюють подання на своє нагородження, бійці ж повинні бути вдячні лише за те, що їх «помилували» і відпустили. Кульмінації сатирична оповідь досягає в епізоді нагородження Шрамка почесною грамотою на президентському прийомі в Маріїнському палаці. Цьому передувала майстерно описана сцена безглуздої операції, яка вищим командуванням планувалася як переможний розгром ворожого угруповання, а на практиці виявилася пустою атакою на туалет, який тільки й залишився після ворогів (адже в результаті довгого злагодження дій на всіх рівнях російські танки встигли відійти на інші позиції), Шрамка ж випадковим чином обрали для відзнаки. Нищість та настійне бажання генералітету вислужитися, щоб лишень отримати зайвий орден чи опинитися в найближчому оточенні найвищого керівництва, зневага до звичайного солдата, схоластичне слідування уставним приписам ще радянської армії — усе це піддається нищівному висміюванню в романі. А гротескно-фантазмагоричне падіння, коли майже всі генерали, збиваючи один одного, скочуються сходами під час спільного фотографування, є своєрідною ремінісценцією до сцени побиття царем своїх чиновників у поемі «Сон» Т. Шевченка.

Досить часто письменники-комбатанти використовують самоіронію. Так, Дмитро Якорнов у книзі «То АТО. Щоденник добровольця», втомившись бути скриптором одноманітних та часто маразматичних буднів у навчальних центрах смт Гончарівське та Десна, де він застряг не зі своєї волі, зображає кумедні ситуації, які з ним там траплялися, і які він провокував сам, щоб розважитися. Володимир Савельєв в оповіданні «Рожевий» ділиться з читачами історією появи свого позивного (власне «рожевий») й оповідає гумористичні випадки, пов'язані з цим псевдо. Та чи не найсильнішим самоописовим текстом є книга Олександра Терещенка «Життя після 16:30». 16:30 — це час, який розділив життя військового на «до» та «після» у результаті складних поранень, отриманих у Донецькому аеропорті. Книжка складається з тридцяти восьми оповідей, які автор скептично називає

«Маячня» та відповідно нумерує. Таким чином, самоіронічність комбатанта проявляється не лише на текстовому рівні, а й на структурному. У кожному з розділів О. Терещенко розповідає про реалії свого теперішнього нелегкого життя, вдаючись до різних засобів комічного, але при цьому застерігає читачів сприймати текст як «героїчний епос, присвячений собі любимому», цитуючи при цьому Луїса Рівєру: «Легко бути мужнім, коли не маєш іншого виходу» [8, с.5]. Іронічне ставлення до себе та іскрометний гумор допомагають бійцю пережити складні психологічні моменти, які він, не криючись, описує у своїй книзі. Так, в оповідці про перебування у шпиталі, він підтрунює над своїм зовнішнім виглядом: «З-під короткого рукава звисає китиця різнокольорових катетерів. Згодом на запитання молоденької журналістки, що то таке, — з серйозним виглядом пояснив, що то Audio, Video та USB-виходи» [8, с. 13]. Пише О. Терещенко й про депресії, складнощі в побуті, намагання втриматися від зривів, але й у цих описах з'являється іронія: «Через паузу [після роздумів про суїцид. — *М. Р.*] починаю реготати: «наклав би на себе руки» — то кльовий жарт. Тут треба або протези на себе накладати, або суїцид буде фантомний. Коротше, ні те, ні се. От, бляха, і з'їхати красиво не вдасться» [8, с. 39]. Найголовнішою метою своєї книжки комбатант вважає мотиваційну: якщо комусь із бійців вона допоможе знайти в собі сили таки рухатися далі, незважаючи на важкий військовий досвід, це буде найкращою винагородою для автора.

Проаналізовані тексти сучасної комбатантської прози свідчать про використання її авторами широкого спектру комічних засобів у наративній структурі. Бійці часто вдаються до гумористичного зображення військових буднів, різноманітних ситуацій, у які потрапляли як вони, так і їхні побратими. Одним із поширених прийомів відтворення комічної ситуації є використання в діалогах між персонажами маркаронічної мови (суміш російської, української, суржику та обценної лексики). Такий спосіб нарації притаманний Мартіну Бресту та К. Машовцю. Звертаються письменники-комбатанти й до сатири та гротеску (роман В. Запеки). У цьому випадку жорстка критика реалій воєнного часу передається за допомогою персонажа-резонера. Такий прийом поглиблює та художньо урізноманітнює військовий текст, допомагаючи уникнути банальності викладу. Характерним є й звертання до самоіронії (О. Терещенко): цей спосіб текстотворення дає змогу бійцю в більш легкій формі розказати про складні речі, й спонукає

реципієнта уважно працювати з текстом, щоб відокремити маску оповідача-веселуна від реального автора, життя якого проходить легко лише на перший погляд, сам же наратив при цьому перетворюється на багаторівневу складну структуру.

Сучасна воєнна і комбатантська (що є її складовою частиною) проза активно розвивається як літературний напрям, адже корпус цих текстів постійно поповнюється новими виданнями, а тому дослідження має перспективу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Запека В. Герои, херои и не очень [Електронний ресурс]. URL: <https://booxters.com/books/geroi-heroi-i-ne-ochen>.
2. Мартин Брест. Пехота. Київ: ДИПА, 2017. 384 с.
3. Мартин Брест. Пехота-2. Збройники. Київ: ДИПА, 2019. 376 с.
4. Машовец К. Диалоги с «нулей». Запоріжжя: Друкарня ТОВ «Кераміст», 2018. 214 с.
5. Рябченко М. Воєнна проза Олесь Гончара та сучасних українських письменників-комбатантів: порівняльний аспект. *Таїни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*: зб. наук. пр. 2018. Вип. 22. С. 104–115.
6. Рябченко М. Комбатантська проза в сучасній українській літературі: жанрові та художні особливості. *Слово і час*. 2019. № 6. С. 62–74.
7. Семків Р. Трансформація образу персонажа в структурі іронічного тексту з риторичною домінантою. *Наукові записки НаУКМА*. Філологічні науки. 2001. Том 19. С. 40–44.
8. Терещенко О. Життя після 16:30. Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2018. 140 с.

ЮМОРИСТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ КОМБАТАНТСКОЙ ПРОЗЫ

Марина Рябченко, канд. філол. наук, асистент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В статті проаналізовані способи використання різноманітностей комічного в сучасній українській комбатантській прозі і прослідковані особливості їх функціонування в тексті. Бійці часто прибегають до юмористического зображення воєнних будней, різних ситуацій, в які потрапили як вони, так і їх побратими. Одним із поширених прийомів виведення комічної ситуації в тексті є використання в діалогах між персонажами суміші російського, українського мов, суржика і обценної лексики (виробництва К. Машовця, Мартин Брест). Обирають письменники-комбатанти також і сатири і гротеску (В. Запека) або самоіронії (А. Терещенко), що дозволяє ав-

тору створити багатоуровневу нарративну структуру произведения, углубити і художественно різнообразити військовий текст.

Ключевые слова: комбатантська проза, юмор, сатира, гротеск, іронія, самоіронія, комічне.

HUMOROUS DISCOURSE OF MODERN UKRAINIAN COMBATANT PROSE

Maryna Riabchenko, PhD, assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv

During the last few years a significant number of texts covering a huge range of genres have been appeared within the Ukrainian literary community with a purpose to depict the recent wartime events in the east of the country. The prose, written by the combatants, is an important and interesting phenomenon of modern Ukrainian literary process. The use of comic varieties is an integral part of military prose and prose of the combatants, for mocking at the enemy and joking about (making fun of) own problems provides psychological support and helps to hold on in the fight. The ways of using comic varieties in modern Ukrainian prose of the combatants were analysed in the article. The study tested the role of comic elements in these texts. There are a lot of comic varieties in structure of prose of the combatants. Soldiers often describe the military weekdays with humour, especially the funny situations in which they or their brethren-in-arms got. The use of Ukrainian, Russian words, surzhyk and profanity in dialogues is a most popular way to depict comic situations in their prose. This method is used by Martin Brest and K. Mashovec. Combatants use satire and the grotesque too (e.g. the novel by W. Zapeka). In this case, harsh criticism of wartime realities is transmitted using a character-resonator. This reception deepens and contributes artistic diversity to text about the war, helping to avoid banality of presentation. Combatants are also using self-irony (O. Tereshchenko). This way of writing texts allows Combatants to tell about difficult things in a lightweight form. When this happens, the reader should work closely with a text to separate the «joking narrator's» mask from the real author, whose life is easy only at first glance. Therefore, a text becomes a complex narrative structure.

Key words: *Combatant Prose, humour, satire, grotesque, irony, self-irony, comic.*

REFERENCES

1. Zapeka, V. (2017). *Geroi, heroi i ne ochen' [Heroes, Military imposters and not really]*. Retrieved from: <https://booxters.com/books/geroi-heroi-i-ne-ochen> [in Russian]
2. Martin Brest (2017). *Pehota [Infantry]*. — Kiev: «DIPA» [in Russian]
3. Martin Brest (2019). *Pehota-2. Zbrojniki [Infantry-2. Gunsmiths]*. — Kiev: «DIPA» [in Russian]
4. Mashovec, K. (2018). *Dialogi s «nulej» [Dialogues from firing line]*. — Zaporizhzhja: drukarnja TOV «Keramist» [in Russian]

5. Rjabchenko, M. (2018). Vojenna proza Olesja Ghonchara ta suchasnykh ukrainsjkykh pysjmennykiv-kombatantiv: porivnjalnyj aspect [Military prose of Oles Gonchar and modern Ukrainian combatants-writers: comparative aspect]. *Tajiny khudozhnjogho tekstu (do problemy poetyky tekstu) — Mystery literary text (the problem poetics of literary text)*. (Issue 22), (pp. 104–115) [in Ukrainian]
6. Rjabchenko, M. (2019). Kombatantsjka proza v suchasnij ukrainsjkij literaturi: zhanrovi ta khudozhni osoblyvosti — Combatant Prose in modern Ukrainian literature: genre and art features. *Slovo i chas — Slovo i chas*, 6, 62–74 [in Ukrainian]
7. Semkiv, R. (2001). Transformacija obrazu personazha v strukturі ironichnogho tekstu z rytorychnoju dominantuju [Transformation of the character image in the structure of an ironic text with a rhetoric dominant]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filologichni nauky — Naukma Research Papers. philological sciences*. (Vol. 19), (pp. 40–44) [in Ukrainian]
8. Tereshchenko, O. (2018). Zhyttia pislia 16:30 [*Life after 16:30*]. — Mykolaiv: Vydavnytstvo Iryny Hudym [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 2 вересня 2019 р.